J. Kasár

KULTÚRA SLOVA

1986

ROČNÍK 20

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU ● ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Ján Kačala, DrSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
PaedDr. Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Doc. PhDr. Eugénia Bajzíková, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prom. fil. Adriána Ferenčíková, CSc., doc. PhDr. Ján Findra, DrSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., PhDr. Ján Kačala, DrSc., PhDr. František Kočiš, CSc., PhDr. Ivan Masár, prof. PhDr. Ján Oravec, DrSc., PhDr. Mária Pisárčiková, PaedDr. Matej Považaj, prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, doc. PhDr. Anna Rýzková, CSc., PhDr. Ján Sabol, CSc.

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 1

Na začiatku dvadsiateho ročníka Kultúry slova

JÁN HORECKÝ

Pri vstupe našej *Kultúry slova* do dvadsiateho ročníka hodno sa obzrieť na prejdené a prebojované roky a aspoň v krátkosti zvážiť, čo sme dosiahli a v čom ešte treba pracovať ďalej.

Predovšetkým si treba pripomenúť, že *Kultúra slova* vznikla v zložitej situácii našej spoločnosti, ktorú by sme skratkovito mohli označiť ako predkrízovú. Založenie *Kultúry slova* však bolo výrazom nielen tejto situácie, ale aj odrazom zmien v slovenskej jazykovede a v samom slovenskom jazyku v nových spoločenských podmienkach. Slovenčina sa dostávala do nových spoločenských situácií, začínala sa používať v takých súvislostiach, v ktorých sa predtým používali skôr iné jazyky. Aj počet používateľov spisovnej slovenčiny neobyčajne rýchlo vzrastal.

Tieto zmeny v používaní i vo vnútornej diferenciácii spisovnej slovenčiny si začali hlbšie uvedomovať i jazykovedci. Slovenská jazykoveda ako celok (nielen v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV) musela prehodnocovať doterajšie poznatky o vývine slovenčiny a prirodzene, hľadať nové riešenia aj v teórii kultivovania spisovného jazyka. Výrazom tohto hľadania sú mnohé štúdie a úvahy v jazykovedných časopisoch, ale vo veľkej miere aj zameranie konferencií, najmä konferencie o kultúre spisovnej slovenčiny r. 1966.

Možno povedať, že vznik *Kultúry slova* je práve realizáciou jedného z návrhov, ktoré vznikli na uvedenej konferencii. Hlavnou úlohou nového časopisu, ktorý dostal názov *Kultúra slova,* bolo stať sa „obľúbeným a účinným poradcom v otázkach kultúry spisovnej slovenčiny", ako sa to výslovne formuluje v úvodnom článku J. Ružičku, aby

tak vplýval na súčasnú jazykovú prax, ktorá „nie je na žiadúcej úrovni", i na jazykovú výchovu v škole, ktorá „má podnes značné nedostatky". Treba však dodať, že tieto úlohy neboli samoúčelné, neboli ani izolované od jazykovedy a jej úloh i problémov. Už aj spomenutý článok J. Ružičku je orientovaný v prevažnej miere na bádateľské problémy slovenskej jazykovedy, na úlohy, ktoré treba čo najskôr riešiť na vedeckom základe.

V tomto duchu prinášala *Kultúra slova* od samého začiatku nové metódy do praktickej jazykovej kultúry, do otázok i metód kultivovania spisovnej slovenčiny. Neobmedzovala sa len na riešenie jednotlivostí a drobných problémov. Sústavne síce poukazovala na jednotlivosti v rubrike *Rozličnosti* a *Spytovali ste sa,* ale hlavná váha sa preniesla na všeobecnejšie výklady o stave jazyka a jeho rovín, na zdôrazňovanie štylistických vlastností používaných výrazových prostriedkov. Tieto výklady, ako aj časté poukazy na historický vývin mali jediný cieľ: upevňovať jazykové vedomie slovenského jazykového spoločenstva.

Tieto zámery sa realizovali aj v rubrike *Správy a posudky:* uverejňovali sa tu skutočné správy o jazykovedných podujatiach a o jazykovednej tlačenej produkcii, ale sústavne sa plnila aj druhá funkcia: analyzovať a posudzovať jazykovú úroveň najmä nejazykovedných publikácií, učebníc a časopisov.

Najvýraznejšie sa tendencia pôsobiť na upevňovanie jazykového vedomia prejavovala a dodnes prejavuje v široko koncipovaných seriáloch. Jedným z prvých takýchto seriálov bol súbor kolektívne koncipovaných, ale najmä posudzovaných poznámok o riešeniach v Slovníku slovenského jazyka pod názvom *Čítame Slovník slovenského jazyka.* Na širšiu orientáciu jazykovej kultúry poukazuje seriál okolo 40 príspevkov J. Mistríka o štylistike, okolo 30 článkov Á. Kráľa o problematike ortoepie. Ohlas u širšej verejnosti však našiel aj seriál Š. Ondruša o pôvode slov, J. Doruľu o osude starších slovenských slov, ale aj výklady R. Krajčoviča o dejinách jazykovej kultúry u nás a M. Majtána o chotárnych názvoch. Na širokú orientáciu *Kultúry slova* poukazuje aj rad článkov o popredných slovenských básnikoch a spisovateľoch od trojice autorov A. Bagina, I. Vaška a J. Sabola.

Osobitné postavenie mala v *Kultúre slova* terminológia. Dvakrát ročne sa v jej rozšírených číslach uverejňovali terminologické súpisy ako výsledok práce viacerých terminologických komisií, ale nezabúdalo sa ani na teoretické problémy terminológie. Možno povedať, že práve v *Kultúre slova* sa vypracovali novšie názory na podstatu terminológie, a to aj v konfrontácii so zahraničnými teoretickými postojmi. Na základe tejto teórie sa zhodnocoval stav terminológie v rozličných vedných odboroch.

Terminologické súpisy, ale vlastne aj každoročné indexy sú zároveň aj registrátorom zmien v slovnej zásobe slovenčiny, plnia funkciu slovníkov nových slov.

Zviazanosť *Kultúry slova* so spoločenskou situáciou i s celkovým smerovaním slovenskej jazykovedy sa prirodzene prejavila aj na celkovom obsahu a na metódach práce v oblasti kultivovania jazyka. Už pri hodnotení prvého desaťročia z pera J. Kačalu sa výrazne ukázalo, že treba klásť väčší dôraz na spoločenskú podmienenosť jazyka, ba že v tomto smere treba budovať aj novú teóriu spisovného jazyka i jazykovej kultúry a uplatňovať pritom aj komunikačné úlohy a vlastnosti jazyka. Táto nová orientácia sa prejavila napr. už v tóne i argumentácii v posudkoch jazykovej úrovne rozličných publikácií. Postupne sa upúšťa od vypočítavania jazykových chýb, poukazuje sa viac na štylistickú úroveň a primeranosť výrazov danej oblasti. O novej orientácii svedčí aj taká drobnosť, že v indexoch sa upúšťa od tradície vyznačovať nesprávne výrazy kurzívou, ale čitateľ sa odkazuje na vlastnú stať, kde má možnosť preštudovať príslušnú argumentáciu ako celok a tým si zase upevňovať svoje vlastné jazykové vedomie. Prirodzene, aj vlastná argumentácia je všestrannejšia, hlbšia a závery sú obozretnejšie.

Netreba osobitne zdôrazňovať, že takto sa v plnej miere realizujú závery *Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, ktoré upriamujú pozornosť všetkých vedných odborov, teda i jazykovedy na prekonávanie spoločenských, metodologických i filozofických dôsledkov krízového obdobia. Zároveň s prekonávaním nepriaznivých dôsledkov sa však uvedomene budujú nové postoje k jazyku nielen u jazykovedcov, ale predovšetkým u všetkých členov slovenského jazykového spoločenstva.

Do tretieho desaťročia je orientácia *Kultúry slova* jasná: pokračovať v šírení jazykovej kultúry, v upevňovaní jazykového vedomia, a pritom nepúšťať z mysle úzky vzťah medzi spoločnosťou a jazykom, medzi jazykovedou a jazykovou politikou, ako sa to zdôraznilo na konferencii o našej jazykovej politike a jazykovej kultúre konanej v minulom roku.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

Ks

Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine

JÁN HORECKÝ

Neologizmy patria do širokej skupiny jazykových inovácií, takých prvkov v danom jazyku, ktoré predstavujú na pozadí jestvujúcich výrazových prostriedkov niečo nové, a to jednak v systéme jazyka, jednak v stavbe jazykových prejavov (Jedlička, 1976). V tomto zmysle neologizmus je inovačný prvok v slovnej zásobe. Pravda, nejde len o jednotlivé slová, lexikálne jednotky, ale na jednej strane aj o nové významy, na druhej strane aj o nové spojenia slov, inými slovami o pomenovania ako realizáciu nominatívneho, resp. systémového jazykového znaku (Horecký, 1986).

Neologizmy môžu mať aj istú štylistickú hodnotu. Preto je možné charakterizovať a členiť neologizmy paralelne so slovami historického charakteru (Horecký, 1974). Proti historizmom tak možno klásť vlastné neologizmy: *župa, miestodržiteľská rada — okres, kraj, oblasť, národná rada*, ktoré nemajú nijaké osobitné štylistické príznaky. Sú to lexikalizované neologizmy. Paralelne so zastaranými slovami, ktoré obyčajne jestvujú popri súčasných slovách rovnakého významu a využívajú sa štylisticky, stojí skupina takých neologizmov, ktoré sa síce novo utvárajú, ale popri nich ostávajú fungovať staršie pomenovania toho istého javu. Napr. *občianka* proti *občiansky preukaz*, *vývojár* proti *pracovník vo vývoji*. Sú to najčastejšie univerbizované pomenovania, nezriedka hodnotené ako hovorové, ale veľmi rýchlo prenikajúce do spisovného vyjadrovania bez príznaku hovorovosti. Napokon proti skupine archaizmov, ktoré sa dajú štylisticky využiť na podfarbenie prejavu, stojí skupina takých, obyčajne autorských neologizmov, ktoré možno využiť na ozvláštnenie alebo aj deformáciu prejavu. Napr. *meruštvrtý rok, červenokrížsky činiteľ, pampulóniť*.

O. Martincová (1983) v podrobnej monografii vychádza pri triedení neologizmov z príznaku novosti založeného na vzťahu obsahu a formy. Za prvý príznak novosti pokladá pomenovanie nového obsahu novou formou (pričom dobre rozlišuje skutočné tvorenie od doplnenia obsahu základového slova novým znakom, napr. *kvalitár — kvalitárka*, alebo mutáciu, napr. *rozbiteľný — rozbiteľnosť*. Využíva tu, ako je zrejmé, Dokulilove typy odvodzovania slov. Za druhý príznak novosti pokladá O. Martincová pomenovanie nového obsahu starou formou, resp. formami (napr. *motýlik* — druh televíznej antény) a ako tretí príznak uvádza nové slovotvorné spracovanie už predtým pomenovaného obsahu (napr. *občiansky preukaz — občianka*).

Ako neologizmy fungujú nielen samostatné slová, ale aj spojenia slov a často aj významy slov. Ukazuje sa teda, že neologizmus nie je

len nové slovo, ale vlastne nový jazykový znak, ktorý môže byť reprezentovaný slovom, významom slova alebo spojením slov. Alebo v terminológii vzťahu obsahu a formy: istý obsah môže mať formu samostatného slova (neodvodeného, odvodeného i zloženého), môže byť len významom slova, alebo — a to býva najčastejšie — môže byť vyjadrený spojením slov. Preto triedenie neologizmov možno založiť na vzťahu obsahu a formy.

Za vlastný, resp. lexikálny neologizmus pokladáme spojenie nového obsahu s novou formou. Treba, pravda, pripomenúť, že absolútny neologizmus, teda taký, v ktorom by sa objavila úplne nová forma, nemajúca oporu v známych jazykoch, je pomerne zriedkavý. V literatúre sa uvádza v tomto zmysle slovo *kodak* alebo názov *liliput* (Hönig, 1983). Analogicky utvoril M. Válek slovo *Pampulón.*

Vo fantastickej literatúre si autori tvoria aj fantastické, úplne nové, ničím nemotivované slová. Napr. u J. V. Schwartza (1984) sa používajú názvy časových jednotiek (spolu s výkladom ich významu): *tridsať vítov, to sú asi dva roky vo vašom meraní času; je ich dvadsať v jednom vese.* Dĺžková miera je *dug (asi 1200 km), zh (asi dva metre).* Základný názov dopravného prostriedku je *hsiu,* modifikovaný do podoby *hsius, hsiuz, hsiuts* (podľa veľkosti a technického riešenia). Aj živá bytosť sa označuje ako *thessie,* v množ. čísle *thessiej.*

Pretože absolútne nová forma sa pri pomenúvaní nových obsahov spravidla nepoužíva, je veľmi málo neologizmov, ktoré by nemali nejakú motiváciu formálne vyjadrenú koreňom a príponami. Výnimku, prirodzene, tvoria slová prevzaté z cudzích jazykov bez uvedomenia si ich formálnej (morfematickej) štruktúry. Patria sem slová ako *manager, dizajn, čip, stres, furgon, alergén, akvalung, polutant.* Pri etymologickej analýze však aj tu možno odhaliť motiváciu.

Prevažnú väčšinu neologizmov tvoria teda odvodené slová, dotvárané z domácich, ale aj z prevzatých základov. V súlade s vyjadrovacími a komunikačnými potrebami sú to v najväčšej miere názvy osôb, názvy miesta, resp. výrobní, ale aj mnohé dejové a abstraktné pomenovania.

Z názvov osôb s domácim základom možno uviesť napr. názvy *závlahár, stratár, kúrenár, čerpadlár, rezačkár, majetkár, vývojár, desaťbojár.* Prevzatý základ je v slovách ako *inventúrnik, prognózovač.* Časté sú tu pomenovania športovcov (Považaj, 1985): *krauliar, stípliar, terenár, skeetár, karatista, rogalista, singlista, deblista.* V pomenovaniach nositeľov vlastností je neologizmov pomerne málo.

Z názvov miesta možno uviesť napr. *kapustáreň, koberciareň, kanditáreň, hliváreň, jogurtáreň, čipsáreň.*

Nové názvy zariadení sú napr. *urýchľovač, retranslátor.*

Pre nové názvy činností sú charakteristické sufixy *-fikácia* a *-izácia:*

plynofikácia, kinofikácia, resp. *elektronizácia, kontejnerizácia, paletizácia.*

V názvoch abstraktných vlastností prevláda prípona *-osť* (Bosák — Buzássyová, 1985): *osobnostnosť, nezaradenosť, neprofilovanosť, pretenciálnosť, ponúkanosť.* Menej sa využíva prípona *-stvo: chalupárstvo, inžinierstvo, spolupracovníctvo.*

Prídavné mená samy osebe spravidla nemajú výrazné neologizujúce črty, dotvárajú sa pravidelne od všetkých základov. Oveľa charakteristickejšie je využívanie niektorých komparatívnych podôb v pomenovaniach ako *starší predstaviteľ, vyšší dodávateľ,* resp. superlatívnych podôb v type *najvyšší predstaviteľ.* Príznačné je využívanie radových čísloviek v názvoch ako *prvý námestník, prvý tajomník, druhý radca, zbrane prvého úderu.*

Výrazný neologický ráz majú mnohé denominatívne slovesá typu *premiérovať, pripomienkovať, injektovať* (Malíková, 1985), najmä ak sa dotvárajú rozličnými predponami: *odrekreovať, odpremiérovať, odporotovať, skontinuovať, skontaktovať, prezbrojovať, prerozdeľovať.* Nie všetky neologizmy tejto skupiny sú štylisticky neutrálne.

Mnohé neologizmy vznikajú predponami: *prezamestnanosť, sebainterpretácia, spolupracovníctvo, subdodávateľ.* Veľmi frekventované sú prevzaté predpony, resp. aj pôvodne samostatné slová, ktoré postupne prechádzajú do kategórie predpôn. Patria sem napr. *anticivilizácia, antiromán, antihmota* (resp. aj zdvojené: *antiantisemitizmus).* Zo starších predpôn, resp. polopredpôn možno uviesť *elektro- (elektrospotrebiče, elektroobchod), foto- (fotokomora, fotobunka), auto-* (1. *autokomunikácia, autoreprodukcia,* 2. *autoškola, autorallye),* ale výrazne sa rozširuje používanie takých poloprefixov ako *video- (videotelefón, videokazeta,* ale aj *videoprehrávač, videoporada), eko- (ekoproblém, ekofilm), disko- (diskotéka, diskotanec, diskozábava).* Ešte stále sa tvoria slová s prefixom *mini- (miniveža, minisukňa, minipoviedka),* ďalej slová s *mikro-* a *makro- (mikrokompozícia, mikropočítač, mikroprocesor, makrokompozícia, makroúroveň).* Výrazný charakter prefixov dostávajú grécke a latinské číslovky v slovách ako *bilaterálny, trióda, tetracyklín, kvadrienále, biatlon.* Takúto funkciu dostávajú aj pôvodné grécke názvy písmen, ktoré sa používali na vyjadrenie číselnej hodnoty: *alfalúče, betažiarenie, gamaglobulín, gamagram, gamaskopia* (Horecký, 1981). Charakter predpony dostávajú v tomto zmysle aj niektoré substantíva, napr. slovo *šéf* v slovách ako *šéfkuchár, šéflekár, šéftréner, šéfpilot,* ba aj *šéfmontér* a *šéfmontáž* (Horecký, 1978).

Pre prídavné mená je charakteristické skladanie, a to dvoch typov. Jednak vznikajú priraďovacie zloženiny typu *architektonicko-sochársky (architektonicko-sochárska súťaž, architektonicko-sochárske riešе-*

nie), poľnohospodársko-priemyselný (poľnohospodársko-priemyselný komplex), jednak, a to oveľa častejšie, také prídavné mená, v ktorých sa prvou zložkou vyjadruje istá modifikácia alebo istý zreteľ. Sem patria napr. prídavné mená *vedecko-technický (pokrok, rozvoj* — z hľadiska vedy, s využitím vedy), *vedeckopoznávací (vedeckopoznávacia funkcia* — týkajúca sa vedeckého poznávania), *stavebno-technologická príprava* (technologická príprava stavby). Niektoré z takýchto zložených prídavných mien možno hodnotiť aj ako odvodené od dvojslovného pomenovania: *stavebná technológia — stavebnotechnologický* (Horecký, 1977).

Dôvodom pre vznik neologizmu prvého typu (nový obsah — nová forma) nemusí byť úplne nový obsah, ale iba jeho modifikácia, zdôraznenie istých sémantických príznakov. Názov *hasič bol* motivovaný typickou činnosťou — hasením ohňa. V súčasnosti sa však nevychádza len z represívnej činnosti, ale zdôrazňuje sa preventívna činnosť, preto sa za základové slovo vzalo slovo *požiar* a od neho sa utvoril názov *požiarnik*. V úsilí odlíšiť názov miesta, v ktorom trávia noc železničiari pri oddychu, od starého pomenovania *nocľaháreň* vznikol názov *nocovňa*.

Odlišná modifikácia formy je v takých prípadoch, keď sa pôvodný obsah dopĺňa vlastne o istú gramatickú alebo sémantickú charakteristiku, napr. o rod, deminutívnosť, vid. Sem patria také neologizmy ako *anjelka, anjelica* u P. Karvaša (1985), *listárik, krajčírik* v názvoch hmyzu. V prvom prípade môže ísť o okazionalizmy, v druhom o menej bežné názvy. Patria sem aj mnohé predponové slovesá typu *sfotografovať, dokompletovať*.

Nová forma pri novom obsahu sa môže vyjadriť aj zloženým slovom, pričom nové je len spojenie starých slov s pôvodným zachovaným obsahom, napr. *holobyt* popri *holý byt*. Veľmi častý je tento typ v názvoch hraničných vied, napr. *agrochémia, biotechnológia*.

Pomerne časté je spojenie dvoch rovnakých slov, napr. substantív v názvoch špeciálnych profesií. Príznakom novosti je v nich práve toto priraďovacie spojenie: *tesár manipulant, robotník stavač*. Príchuť okazionalizmov majú také autorské neologizmy ako *herečka — epizodistka, plavkyňa začiatočníčka, sekunda — balvan, jedáleň — skleník, predizba — skleník, pracovňa — skleník* (všetko u P. Karvaša).

V súčasnej slovnej zásobe dôležitú úlohu majú viacslovné názvy, združené pomenovania. V takýchto názvoch ide o nový obsah, nová forma sa však nevyjadruje novými výrazmi, ale novým spojením už známych slov do nového celku. Pritom sa v takýchto neologizmoch (typu *hektárová úroda*, resp. *úroda z hektára*, ale aj *rozvinutá socialistická spoločnosť*, resp. *prípravná fáza výroby*) voľne využívajú domáce i prevzaté slová. Z neprehľadného počtu takýchto neologizmov

možno uviesť len na ilustráciu: *priemyselný odpad, komunálny odpad, umelá inteligencia, estrádna hudba, estrádna hala, inovačný cyklus, poradenská organizácia, technický transfer, elektronické médiá, vertikálna dominanta, ekologický význam, zbrojný limit, nukleárna výzbroj, jadrová hlavica, navigačná družica* a pod.

Z trojslovných pomenovaní sú to napr. *rozvinutá socialistická spoločnosť, socialistický spôsob života, realizačná fáza výroby, viacnásobná jadrová hlavica, nukleárna raketová hlavica.*

Vo všeobecnosti možno zistiť dve neologizačné tendencie. Do polohy zhodného prívlastku sa v podobe prídavného mena dostávajú rozličné okolnostné určenia. Z opisného výrazu *mechanizmus uplatňovaný v trhovom hospodárstve* vzniká tak pomenovanie *trhový mechanizmus.* Z opisu *skúšky jadrových zbraní* vzniká pomenovanie *jadrové skúšky.* Podobne činnosť pri údržbe je *údržbová činnosť,* metódy spoločenských vied sú *spoločenskovedné metódy,* front vedeckých pracovníkov v spoločenských vedách je *spoločenskovedný front,* technológia s veľkým množstvom odpadu je *mnohoodpadová technológia,* chemický priemysel vyrábajúci látky v malých množstvách je *malotonážna chémia.*

Druhým výrazným neologizačným prvkom je prevod slovesa (vyjadrujúceho činnosť alebo výsledok činnosti) do podoby zhodného prívlastku. Tak vznikajú neologizmy ako *riadiaci pracovník, obslužné práce, vykonávací projekt, recyklizačný tok, odzbrojovacia rétorika, programovací jazyk, oslobodzovací boj, urýchľovacia technika, programotvorná činnosť, nadhodnocovacia kalkulácia, pohyblivý odpaľovací podvozok.* Výsledok činnosti sa vyjadruje trpným príčastím: *rozvinutý socializmus, integrovaný obvod, metalizovaná karoséria, vyargumentovaná analýza, predsunutá jadrová základňa, podsadená občianska vybavenosť, robotizovaná výrobná linka, špecializované stavebné kapacity, globálne štandardizovaná sieť, zbrane usmernenej energie, husto siate obilniny.*

Do skupiny vlastných neologizmov (nový obsah — nová forma) patria aj akronymické slová typu *SĽUK,* najmä ak sú tvorené tak, aby sa akronym ponášal na už jestvujúce alebo novoutvorené slovo. Popri názve *komplexná racionalizačná brigáda* jestvuje aj hovorové slovo *KRB,* podobne *ZARES, TANAP, NAPANT, ERPO, ELTOS, TUZEX.* Často sa akronymické neologizmy preberajú z iných jazykov, napr. *algol, kobol, fortran, dederon, nylon, akryl, chemlon.*

Osobitné miesto v skupine akronymických neologizmov zaujímajú hybridné pomenovania s jedným skutočným slovom typu *Slovchémia, Slovosivo, Slovakofarma, Stavoprojekt, Stavoindustria.* Dôkazom, že fungujú ako slová, je ich výskyt v textoch v rozličných pádových formách *(v Slovosive, zo Stavoindustrie).*

Akronymickým neologizmom, najmä takým, ktoré jestvujú popri rozpísaných, explicitných pomenovaniach, sú blízke neologizmy, v ktorých sa starý obsah vyjadruje novou formou. Patria sem mnohé univerbizované pomenovania typu *občianka, diplomovka, nákupár* (pracovník v nákupe), *závlahár, liečivár, operatívec* (pracovník operatívnej služby), *schôdzovačka* (rad schôdzok). Neologizmy v tejto skupine majú preto často príznak hovorovosti, ale tento príznak sa rýchlo stráca.

Napokon treba uviesť skupinu neologizmov, ktorých príznak je v novom obsahu: nový, resp. aspoň modifikovaný obsah sa pomenúva starým, už jestvujúcim slovom. Je to typický prípad prenášania, posúvania významu, preto sa toto tvorenie neologizmov označuje ako sémantické (neosémantizmy). Slovom *prítomnosť* sa označuje jednoducho fakt, že je čosi prítomné. *Vojenská prítomnosť* je vlastne skutočnosť, že isté vojská sú niekde prítomné. Takto sa s rozvojom počítačovej techniky utvorili napr. názvy *pamäť, nadbytočnosť, vstup, výstup, abeceda, slovník, okienko.* S rozvojom teórie systémov sa utvorili pomenovania *okolie, prostredie, rozhranie.* V teórii grafov sú takéto neologizmy *uzol, vrchol, cesta, dráha, trať.*

Pravda, niekedy ide o nový význam starého slova len zdanlivo. Pri hlbšom, najmä slovotvornom rozbore sa ukáže, že ide o nové tvorenie, odvodzovanie od úplne odlišných základov a tak vznikajú vlastne homonymá. Napr. adj. *diskrétny* v spojení *diskrétne veličiny* nesúvisí so starofrancúzskym slovom vo význame „galantný", ale priamo s lat. slovesom *discernere — discretum.* Podobne treba chápať aj také názvy hmyzu, ktoré sa formálne zhodujú s jestvujúcimi slovami (najmä zdrobnenými), ale v skutočnosti sú odvodené nanovo. Pomenovanie *listárik* nesúvisí s listárom — doručovateľom listov, preto nie je ďalším významom deminutíva *listárik.* Motivačným základom je síce list, ale list na strome a motiváciou je zdržovanie sa na listoch, resp. ohlodávanie listov. Sufix *-ik* tu nie je deminutívny, ale funguje (v zloženom sufixe *-árik*) ako ukazovateľ istého typu pomenovaní. Takže ide o vlastné neologizmy s novým obsahom i novou formou.

Ako sa ukázalo na viacerých príkladoch, nedá sa presne určiť, kedy neologizmus prestáva byť neologizmom, kedy sa začleňuje do bežnej slovnej zásoby alebo aspoň do odbornej slovnej zásoby. Preto dôležitejšie než registrovať vznik, prípadne zánik konkrétnych neologizmov je skúmať nové pomenúvacie postupy, vznik nových nominačných modelov, resp. nové hojnejšie využívanie už jestvujúcich modelov.

K novým modelom patrí v slovenčine priraďovací typ *tesár manipulant* alebo determinačný adjektívny typ *vedecko-technický,* kde sa prvou zložkou modifikuje význam druhej zložky, vyjadruje sa zreteľový význam: technický so zreteľom na vedu, s využitím vedeckých po-

znatkov. Podobne *inžiniersko-technický* v spojení *inžiniersko-technické kádre* = technické kádre s inžinierskym vzdelaním.

Rozvoj jestvujúcich modelov možno vidieť napr. v typoch *nehodovosť, vývojár, kapustáreň* alebo v type *automatizácia, robotizácia.* Pri viacslovných pomenovaniach sa uplatňuje jednak atributívny typ *trhový mechanizmus,* resp. *jadrové skúšky,* jednak verbalizované typy *rozhodovací proces* a *integrovaný obvod.*

K typickým neologizačným procesom patrí aj prechod pôvodne samostatných slov (domácich aj prevzatých) do skupiny poloprefixov. Mnohé z týchto poloprefixov sa pripájajú k domácim slovám: *miniveža, minisukňa, minipoviedka, agrolietadlo, agrokomplex, ekovýstava, diskozábava, diskotanec, videoporada, šéflekár.*

Ako vidieť z mnohých tu uvádzaných príkladov, v súčasnej slovenčine sa stráca prísna hranica medzi domácim a prevzatým slovom. Hybridizácia teda patrí tiež k výrazným znakom neologizačného procesu spolu s internacionalizáciou.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BOSÁK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 127 s.

HORECKÝ, J.: Zložené prídavné mená v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. *13.* Bratislava, Veda 1977, s. 131—137.

HORECKÝ, J.: Zložené slová ako názvy osôb. Slovo a slovesnost, *39,* 1978, s. 284—286.

HORECKÝ, J.: Charakteristika neologizmov v spisovnej slovenčine. Studia Academica Slovaca, *3,* 1974, s. 43—50.

HORECKÝ, J.: O slovách s predponou gama-. Kultúra slova, *15,* 1981, s. 97—99.

HORECKÝ, J.: Zložky a dimenzie jazykového znaku. Jazykovedný časopis, *37,* 1986 (v tlači).

HORECKÝ, J. — BLANÁR, V. — SEKANINOVÁ, E.: Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Bratislava, JÚĽŠ SAV 1984, s. 13—21.

HÖNIG, A.: Der slowakische Dichter M. M. Hodža als Wortkünstler. In: Slawistische Studien zum IX. internationalen Slawistenkongress in Kiew 1983. Köln — Wien, Böhlau Verlag 1983, s. 145—164.

JEDLIČKA, A.: Innowacyjne procesy i tendencje we współczesnym języku literackim. In: Z problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich. Warszawa 1976, s. 11.

KARVAŠ, P.: Humoresky a iné kratochvíle. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1985. 455 s.
MALÍKOVÁ, M. O.: O novších denominatívnych slovesách. Kultúra slova, *19*, 1985, s. 238—241.
MARTINCOVÁ, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Universita Karlova 1983. 160 s.
POVAŽAJ, M.: Pomenovania osôb v oblasti športu. Kultúra slova, *19*, 1985, s. 267—271.
SCHWARTZ, J. V.: Návraty z neskutočna. Martin, Osveta 1984.

Niektoré dvojslovné pomenovania jazykov

LADISLAV DVONČ

Jazyky sa v spisovnej slovenčine pomenúvajú tak, že sa prídavné meno súvisiace s menom príslušníka národa alebo národnosti, ako aj s menom krajiny spája s podstatným menom *jazyk* alebo *reč*, napr. *slovenský jazyk, slovenská reč; francúzsky jazyk, francúzska reč.* V súčasnej spisovnej slovenčine prevažuje pritom v týchto prípadoch používanie slova *jazyk.* Pri pomenovaniach nárečí sa prídavné meno súvisiace s pomenovaním istého kraja, regiónu spája s podstatným menom *nárečie* alebo *dialekt*, napr. *šarišské nárečie, šarišský dialekt; spišské nárečie, spišský dialekt.* Niekedy sa s týmito podstatnými menami spája prídavné meno súvisiace s pomenovaním obyvateľa istého kraja, napr. *sotácke nárečie, sotácky dialekt* (porov. Dvonč, 1965, s. 294—295; Dvonč, 1985, s. 234—238). Prídavné mená, ktoré sa používajú v takýchto dvojslovných pomenovaniach, sa tvoria slovotvornou príponou *-ský*, napr. *Francúz — francúzsky, Lotyš — lotyšský*, alebo jej variantom *-ký*, napr. *Rus — ruský, Grék — grécky* (tu je aj alternácia *k/c*), *Čech — český* (so sprievodnou alternáciou *ch/s*), zriedkavejšie sa takéto prídavné mená tvoria príponou *-ický*, napr. *Bask — baskický, Frýg — frýgický.*

Takto utvorené dvojslovné pomenovania jazykov sa spomínajú v niektorých našich jazykovedných publikáciách a jazykových príručkách, v ktorých sa podáva prehľad jazykov sveta. Chceme si tu všimnúť také pomenovania, ktoré podľa nášho názoru nie sú správne. Nesprávne je v nich prídavné meno, ktoré bližšie určuje podstatné meno *jazyk* (alebo *reč*).

Ako jeden z tungusko-mandžuských jazykov sa spomína *orokský jazyk* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 266). V prídavnom mene *orokský* je pred slovotvornou príponou *-ský* na konci slovotvorného základu spo-

luhláska *k*. Prídavné meno *orokský* sa vzťahuje na meno príslušníka národnosti *Orok* so spoluhláskou *k* na konci slovotvorného základu. V spisovnej slovenčine od slov, ktoré sa takto končia, bežne tvoríme prídavné meno príponou, resp. variantom *-ký* so striedaním spoluhlások *k/c*, napr. *Grék — grécky, Turek — turecký, Kalmyk — kalmycký, Trák — trácky, Dák — dácky, Italik — italický* (pravda, pred príponou *-ický* striedanie nie je, napr. *Bask — baskický, Frýg — frýgický*). Podľa toho k pomenovaniu *Orok* by malo byť prídavné meno *orocký* a pomenovanie jazyka by bolo *orocký jazyk*. Je zaujímavé, že v tomto prípade sa stretávame s neistotou a kolísaním aj pri tvorení jednoslovného pomenovania tohto jazyka. Raz sa spomína *oročtina*, inokedy *orokčina*. Napr.: *Oročtinou hovorí okolo 1200 Orokov v oblasti Amuru na morskom pobreží* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 228); *Orokčinou či oročončinou sa hovorí na Sachaline, kde ju používa približne 300 Orokov či Oročonov, a v Číne* (tamže). Je tu teda na jednej strane derivát *oročtina*, ktorý zodpovedá derivátom *gréčtina, turečtina, kalmyčtina, féničtina* atď., na druhej strane derivát *orokčina*, v ktorom sa zas vyskytuje spoluhláska *k* pred slovotvornou príponou *-čina*, čo v iných prípadoch nebýva. Môžeme uzavrieť, že k pomenovaniu *Orok — Orokovia* má byť v spisovnej slovenčine prídavné meno *orocký* a podľa toho aj *orocký jazyk*.

Z rovnakého dôvodu nevyhovujú ani podoby príd. mien *lakský, koriakský, malakský, giľakský* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 270), *arawakský* (tamže, s. 271). Namiesto podoby *lakský* má byť podoba *lacký*. V tejto súvislosti poznamenávame, že nevyhovuje ani derivát *lakčina* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 158, 165, 166); k derivátu *lacký* patrí pomenovanie jazyka *lačtina*. Namiesto podoby *koriakský* treba používať derivát *koriacký*. Na tento derivát nadväzuje jednoslovné pomenovanie *koriačtina* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 244, 246). Namiesto podoby *malakský* treba používať podobu *malacký*. Proti podobe *malacký* by sa mohlo namietať, že príd. meno sa používa k názvu *Malacky*, takže používanie podoby *malacký* by takto viedlo k ťažkostiam. Ide o homonymiu, ktorá je v jazyku dosť častým javom. Preto proti používaniu podoby *malacký* namiesto *malakský* nemožno podľa našej mienky namietať, v každom prípade je takáto podoba správnejšia ako podoba *malakský* so spoluhláskou *k* pred slovotvornou príponou *-ský*. Namiesto príd. mena *giľakský* sa inde používa príd. meno *gilacký*, na čo ukazuje derivát *gilačtina* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 42, 62, 65, 66, 463). Môže tu byť sporné, či má byť podoba *giľacký* alebo *gilacký* (s *ľ* alebo *l*), v každom prípade však tu musí byť podoba na *-cký*, nie *-ský*. Namiesto príd. mena *arawakský* sa správne používa príd. meno *arawacký* v spojení *arawacké jazyky* (Kru-

pa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 270, 275, 276, 278, 279, 280, 454). V tomto prípade môže byť sporné iba písanie *w*, lebo máme doložené v češtine používanie podoby *Aravakové* s písmenom *v* namiesto *w* a podľa toho je aj príd. meno *aravacký* (Wolf, 1984, s. 38). V našich príručkách by sa podľa toho malo hovoriť o *lackom, malackom, koriackom, gilackom,* resp. *giľackom* a *arawackom (aravackom) jazyku* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 158, 165, 166). Ani podoba príd. mena *chótánosakský* a príd. mena *sakský* (tamže, 1983, s. 63) nie je podľa nášho názoru v súlade s tvorením príd. mien v spisovnej slovenčine. Mali by sa používať podoby *chótánosacký* a *sacký*.

Iný prípad predstavuje použitie príd. mena *atabaskský* v spojení *atabaskské jazyky* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 271). Toto príd. meno súvisí s názvom *Atabaska,* resp. *Athabaska* (Slovník slovenského jazyka, 6, 1968, s. 257, uvádza túto druhú podobu). Ak sa základ končí na *-sk,* pridáva sa iba *-ý,* napr. *Etrusk — etruský, Nebraska — nebraský.* K názvu *Athabaska* je príd. meno *athabaský* (pozri v cit. slovníku) a podľa toho sú *athabaské jazyky* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 257). Ak by sme prijali zdomácnenú podobu *Atabaska* (s *t* namiesto *th*), bolo by príd. meno *atabaský,* v nijakom prípade však nie *atabaskský.*

Ďalším zaujímavým prípadom je používanie príd. mena k pomenovaniu *Eveni,* v jedn. čísle *Even,* a k pomenovaniu *Evenkovia,* v jedn. čísle *Evenk. Eveni* a *Evenkovia* sú dve odlišné národnosti, pričom *Eveni* sú príbuzní s *Evenkami* a boli s nimi často zamieňaní alebo za nich pokladaní (Wolf, 1984, s. 84). K pomenovaniu *Even(i)* používame príd. meno *evenský* so slovotvornou príponou *-ský.* Pomenovanie *Evenk* sa končí na *-nk.* Pri tvorení derivátu na *-ský* spoluhlásky *k, g* zanikajú vo výslovnosti aj v písme, napr. *Frank — franský, Helsinki — helsinský* (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 15). Ak uplatníme tento postup, dostávame k pomenovaniu *Evenkovia* alebo *Evenk* prídavné meno *evenský,* ktoré je v takomto prípade totožné (homonymné) s príd. menom k pomenovaniu *Even(i).* Táto ťažkosť sa u nás rieši tak, že sa k pomenovaniu *Even(i)* používa derivát *evenský* a potom ďalej pomenovanie jazyka *evenčina* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 227), k pomenovaniu *Evenk* príd. meno *evenkovský* a podľa toho sa hovorí o *evenkovskom jazyku* a o *evenkovčine* (tamže). V spisovnej češtine sa k pomenovaniu *Evenk* používa príd. meno *evenckÝ* (Wolf, 1984, s. 84), teda podoba s alternáciou *k/c.* V spisovnej slovenčine však podoba *evenckÝ* neprichádza do úvahy. So zreteľom na to, že *Eveni* a *Evenkovia* aj pri značnej príbuznosti predstavujú dve odlišné národnosti, robilo by ťažkosti používanie rovnakého príd. mena *evenský* k pomenovaniu *Eveni* aj *Evenkovia.* Preto možno prijať použí-

vanie príd. mena *evenkovský*, aj keď toto tvorenie predstavuje istú výnimku. Pri tomto tvorení nenastáva však porušovanie hláskových zákonitostí, ako je to v prípade tvorenia derivátov typu *orokský*, čo hovorí tiež v prospech používania podoby *evenkovský* (na odlíšenie od derivátu *evenský*).

S podobnými problémami ako pri tvorení príd. mien od pomenovaní so spoluhláskou *k* na konci základu sa stretávame aj pri tvorení príd. mien od názvov so spoluhláskou *g*. Ako jedny z jazykov sveta sa spomínajú *semangské jazyky* a *dolnosemangský jazyk* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 314, 323). Spoluhláska *g* podobne ako spoluhláska *k* pri tvorení derivátov na *-ský* zaniká vo výslovnosti aj v písme, napr. *Hamburg — hamburský, Pittsburgh — pittsburský* (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 15), *Peking — pekinský* (Dvonč, 1968, s. 59—61), *Viking — vikinský* (Dvonč, 1968, s. 192). Pravda, ak pred koncovou spoluhláskou *g* je samohláska, táto koncová spoluhláska sa zachováva, napr. *Haag — haagsky, Chicago — chicagský* (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 15). Podoba *semangský* nezodpovedá všeobecnej zásade tvorenia prídavných mien od názvov zakončených na *ng*, preto by sa mala nahradiť podobou *semanský: semanské jazyky, dolnosemanský jazyk*. Namiesto *viet-muongské jazyky* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 314—319) má byť *viet-muonské jazyky*. Namiesto *mnongská skupina* (op. cit., s. 316) má byť *mnonská skupina*. Ide tu všade o podoby príd. mien s alternáciou *g*/Ø.

Ako jeden z jazykov sa v našej odbornej literatúre spomína aj *nivchský jazyk* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 270; Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 249). Ďalej sa spomínajú *nachské jazyky* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 157, 158) a *ubychský jazyk* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 270). V spisovnej slovenčine sa spoluhláska *ch* pri tvorení príd. mien na *-ský* pravidelne strieda so spoluhláskou *š*, napr. *Valach — valašský, Kazach — kazašský, Lach — lašský, Vlach — vlašský, Krompachy — krompašský, Ružbachy — ružbašský* (alternácia *ch*/*š*) alebo tu nastáva zjednodušenie *šs* na *s*, takže je tu potom alternácia *ch*/*s*, napr. *Čech — český*, ale tá sa opiera o alternáciu *ch*/*š*. Pri uplatnení alternácie *ch*/*š* dostávame podoby príd. mien *nivšský, našský* a *ubyšský* a podľa toho aj pomenovania *nivšský jazyk, našské jazyky* a *ubyšský jazyk*. Proti podobe *našský* by sa mohlo namietať, že tu nastáva stotožnenie s príd. menom *našský* k zámenu *náš* (homonymia). Napriek tomu by sme však nemali tvoriť a používať derivát *nachský*, ktorý je v rozpore s pravidelným uplatňovaním alternácie *ch*/*š* pri tvorení príd. mien od pomenovaní so spoluhláskou *ch* na konci základu. V súvise s derivátom *ubychský* poznamenávame, že nesúhlasíme ani s podobou derivátu *ubychčina* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 158, 163,

164). Ak vychádzame z podoby *ubyšský*, dostávame derivát *ubyština* (ako *lotyšský — lotyština, lašský — laština*).

V našej odbornej literatúre sa ako jeden z jazykov spomína aj *udehský jazyk* (Ondruš — Sabol, 1984, s. 266). Spoluhláska *h* sa v spisovnej slovenčine pri tvorení príd. mien na *-ský* pravidelne strieda so spoluhláskou *ž*, napr. *Uh — užský, Kostihy — kostižský*. Podľa toho namiesto podoby *udehský* by sme mali používať formu *udežský*, ako k pomenovaniu *Pečeneh* používame derivát *pečenežský*, nie *pečenehský* (Dvonč, 1971, s. 84—86). Tu však treba uviesť, že v našej literatúre sa ako meno príslušníka národnosti nespomína pomenovanie *Udeh*, ale *Udehejec* s príponou *-ec*, ktorá sa pripína k základu *Udehej-* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 228). K pomenovaniu *Udehejec* je príd. meno *udehejský*, od ktorého je zas utvorené pomenovanie jazyka *udehejčina* (tamže). Takto sa odstraňuje nesystémová podoba *udehský*. Z rovnakého dôvodu máme námietky aj proti podobe príd. mena *palaihnihský*, ktorú nachádzame v pomenovaní *palaihnihské jazyky* (Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 257). Správna je tu podoba *palaihnižský* a podľa toho sú *palaihnižské jazyky*.

V tomto príspevku sme si všimli niektoré dvojslovné pomenovania jazykov s prídavnými menami, ktoré sa tvoria od pomenovaní so spoluhláskami *k, g, ch, h* na konci základov. Nazdávame sa, že pri tvorení prídavných mien treba rešpektovať platné pravidlá o tvorení prídavných mien na *-ský* od takýchto pomenovaní a nepoužívať podoby, ktoré sú v rozpore s týmito pravidlami, resp. s hláskoslovnými zákonitosťami, ktoré sa uplatňujú v spisovnej slovenčine.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

DVONČ, L.: Názvy jazykov v jazykovednej terminológii. Československý terminologický časopis, *4*, 1965, s. 294—298.

DVONČ, L.: Peking — pekingský, či pekinský? Slovenská reč, *32*, 1968, s. 59—61.

DVONČ, L.: Viking — vikinský, či vikingský? Slovenská reč, *32*, 1968, s. 192.

DVONČ, L.: Pečeneh — pečenežský. Kultúra slova, *15*, 1981, s. 84—86.

DVONČ, L.: Záhoráčtina a záhorčina. Kultúra slova, *19*, 1985, s. 234—238.

KRUPA, V. — GENZOR, J. — DROZDÍK, L.: Jazyky sveta. Bratislava, Obzor 1983. 512 s.

ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 344 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Slovník slovenského jazyka. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.

Slovník spisovného jazyka českého. 1. zv. Praha, Nakladatelství ČSAV 1960. 1316 s.

WOLF, J.: Abeceda národů. Výkladový slovník kmenů, národností a národů. Praha, Horizont 1984. 270 s.

O textotvorných prostriedkoch v náučnom texte

DANIELA OROSZOVÁ

Podľa teórie textovej syntaxe text ako komunikatívna jednotka nie je nahromadením viet, ale istým spôsobom organizovaný systém viet usporiadaných do väčších, nadvetných jadnotiek, napr. syntaktických celkov skladujúcich sa z dvoch alebo viacerých viet, ďalej odsekov, kapitol a pod., ktorý je ovplyvnený aj obsahom a formou výpovede. Vety v texte sú do nadvetných jednotiek pospájané pomocou istých slov nachádzajúcich sa v rôznych lexikálno-sémantických vzťahoch, ktoré plnia úlohu medzivetných spojení. Tieto slová neslúžia teda iba na tvorenie textu, ale aj na usporiadanie a nadväzovanie myšlienok vyjadrených vetami. Spájajú vety v texte a ich chýbanie izoluje vetu od ostatných viet, čo vedie k jej vypadnutiu z postupnosti viet v texe (o výstavbe textu pozri Mistrík, 1977, s. 383—403).

Jednou zo základných charakteristík náučného textu je kategória kohézie, ktorá sa zakladá na logickej organizácii a postupnosti vzájomného spojenia opisovaných faktov, javov, dejov a konkrétne sa prejavuje v lexikálno-sémantických vzťahoch a gramatických (morfologických a syntaktických) formách vnútrotextových spojení medzi jednotlivými časťami textu v lineárnej rovine. Kategória kohézie je neoddeliteľne spätá s integráciou textu prejavujúcou sa vo vertikálnej rovine textu a zabezpečujúcou spojenie relatívne samostatných jednotlivých častí textu do jedného celku (o kohézii a integrácii v texte pozri Galperin, 1981, s. 73, 124).

V rámci uvedených kategórií vnútrotextové spojenia zabezpečujú spájanie viet do menších alebo väčších nadvetných celkov až celého textu v súvislosti s nepretržitosťou pohybu textu smerom dozadu-dopredu (o perspektívnom nadväzovaní na realitu v texte pozri napr. Oravec — Bajzíková, 1983, s. 221). V úlohe jazykových vnútrotextových spojení vystupujú rôzne jazykové prostriedky typu opakovacích konektorov, ktoré odkazujú na pomenovanie v predchádzajúcej alebo

vzdialenejšej časti textu, a pripájacích konektorov, ktoré pripájajú novú časť textu k predchádzajúcemu alebo vzdialenejšiemu textu na základe istého významového vzťahu (o rozdelení jazykových konektorov z hľadiska typu nadväzovania na tzv. textovú jednotku, o výbere z jednotlivých jazykových rovín a účasti pri výstavbe textu pozri Bajzíková, 1979, s. 26—30).

Obidva typy vnútrotextových spojení môžu mať lexikálny, morfologický alebo syntaktický charakter podľa výberu z jednotlivých jazykových rovín. Napr. pri morfologických prostriedkoch jazykového systému sa v rámci textotvornej úlohy využívajú vlastnosti, na základe ktorých sú zaradené do tohto systému na vyjadrenie časovej a priestorovej logickej postupnosti v texte v rámci už spomínanej kohézie a integrácie. Ako vhodný príklad možno uviesť morfologické kategórie *slovesný čas* a *vid* pri slovesách. Dôsledné používanie slovies v prítomnom čase pri opise predmetu alebo pracovného postupu prispieva k obsahovej a gramatickej jednote príslušnej časti textu a zabezpečuje dynamickosť, logickú postupnosť výkladu javov, ktoré majú stálu všeobecnú platnosť. Sloveso sa tak stáva konektívnym prvkom v texte. Slovesá dokonavého vidu v budúcom čase typu *ukážeme, preskúmame, vyčleníme, narysujeme* sa nevymykajú z funkcie perspektívneho textotvorného spájacieho prostriedku v rámci lineárnej logickej postupnosti myšlienok, ale použitie analytického budúceho času nedokonavého vidu typu *budeme skúmať, budeme sledovať* má výraznejší perspektívny textotvorný ráz a pociťuje sa ako prvok nadväzujúci na novú nadvetnú jednotku, lebo vyjadruje, že daný proces bude trvať dlhšie (porov. *opíšeme — budeme opisovať*). Naproti tomu slovesá použité v minulom čase *(skúmali sme, ukázali sme)* stávajú sa textotvorným prostriedkom s retrospektívnou funkciou v texte, pretože nadväzujú na predchádzajúcu obsahovú informáciu so zámerom autora aktualizovať fakty v pamäti čitateľa kvôli ďalšiemu rozvíjaniu výkladu.

Základom zviazanosti, ucelenosti a logickej postupnosti myšlienok v náučnom texte je striedanie prvotnej a druhotnej informácie v spojitosti s problematikou aktuálneho členenia vety. Nová informácia v náučnom texte nie je možná bez opretia na známu informáciu s nevyhnutným odkazom na predchádzajúcu alebo vzdialenejšiu časť textu. V jazykovednej literatúre sa v tomto prípade hovorí o transformačnom obnovovaní prvotnej informácie, tzv. antecedentu (pozri napr. Ziľberman, 1982, s. 79—92). V úlohe antecedentu vystupuje prvotne pomenovaný predmet, jav, ktorý sa v ďalšej vete vyjadruje niektorým z prostriedkov druhotnej nominácie — zámenným opakovaním alebo lexikálnym opakovaním. Ďalšími prostriedkami zviazanosti textu sú, ako sme už spomenuli, gramatické jazykové konektory (zámená, spoj-

ky, častice, slovné spojenia a i.) vystupujúce ako spájacie, nadväzovacie a pripájacie elementy.

Ako ukážku na analýzu logickej a obsahovej ucelenosti náučného textu z hľadiska textotvorných prostriedkov sme vybrali úryvok zo zborníka jazykovedných štúdií *Filozofické otázky jazykovedy* (Bratislava, Veda 1979, s. 20).

Funkcia znaku spočíva v tom, že poukazujúc na niečo, čo je od neho odlišné, spája toho, kto znak produkuje, s predmetom označenia (akýmkoľvek reálnym javom) *(1)*. Takto sa znak javí ako ohnisko, čo spája a zhmotňuje tie neviditeľné lúče, ktorými sú pospájané prvky znakovej situácie *(2)*. Svojou podstatou je znak určitým súhrnom vzťahov, ktoré tvoria základ znakovej situácie a utvárajú jej štruktúru *(3)*. Pod štruktúrou znakovej situácie treba rozumieť na jednej strane vzájomné súvislosti medzi vedomím človeka a znakom, na druhej strane vzájomné súvislosti medzi významom znaku a predmetmi objektívnej skutočnosti a napokon vzájomné súvislosti medzi vedomím človeka a predmetmi skutočnosti, na ktoré sa znak vzťahuje *(4)*. Význam znaku je taká jeho črta, ktorá sa prejavuje len vo vzťahu medzi znakmi *(5)*. Skutočnosť, že znak je určený na príjem adresátovi, predpokladá nielen jeho zmyslové zobrazenie, ale aj pre prijímateľa rozoznateľnú odlišnosť od iného znaku alebo od ďalších znakov toho istého systému i od okolitého pozadia *(6)*. Dokonca aj osihotený znak, ktorý nepatrí do systému (hvizd policajta na ulici adresovaný občanovi, ktorý prechádza na zakázanom mieste), sa musí odlišovať od ostatného uličného šumu, lebo ináč by nebol komunikatívnym znakom *(7)*. Vlastnosť znaku odlišovať sa od iných znakov i od pozadia, na základe ktorého znaky fungujú, možno nazvať dištinktívnou (rozlišovacou) funkciou znaku *(8)*. Vlastnosť znaku slúžiť ako prostriedok odovzdávania informácie sa nazýva jeho informatívnou funkciou *(9)*; spôsobilosť znaku byť vnímaným ľudským vedomím a byť odrážaným v myslení je perceptívna *(10)*.

Úryvok sa skladá z desiatich jednoduchých viet a súvetí (v poslednej vete sme jej druhú časť vyčlenili ako samostatnú výpoveď), ktoré tvoria obsahovo i formálne samostatný celok. Obsahová samostatnosť tohto odseku je však iba relatívna, lebo je súčasťou väčšieho celku (súvisí s predchádzajúcim textom) a celej kapitoly, ktorá rozoberá charakter jazykového znaku. Na druhej strane v ňom môžeme vyčleniť štyri menšie segmenty nadväzujúce vzájomne na seba: o obsahu znaku sa hovorí v 1. a 2. vete, o štruktúre znakovej situácie v 3. a 4. vete, určenie znaku je vymedzené v 5., 6. a 7. vete a funkcia znaku v posledných troch vetách.

Prvú vetu úryvku považujeme kvôli zjednodušeniu výkladu za samostatnú. Nasledujúca veta sa začína zámenom *takto,* ktoré je pripájacím jazykovým konektorom. Pripája druhú vetu k prvej a zároveň naznačuje skončenie tejto časti odseku zloženého z dvoch viet. Myšlienka

je vyčerpaná a ďalšie vysvetlenie si nevyžaduje. Po nej sa začína nový zložený syntaktický celok týkajúci sa problematiky znakovej situácie. Slovné spojenie *prvky znakovej situácie* v 2. vete je súhrnným vyjadrením obsahu prvej vety, v ktorej sú tieto prvky vymenované. Zložený antecedent prvej vety je teda nahradený druhotnou nomináciou — opakovaním podmieneným obsahom predchádzajúceho textu. Súčasne použitie prídavného mena *znakový* utvoreného od podstatného mena *znak* je príkladom osobitného druhu lexikálneho opakovania, keď sa opakuje koreň v slovách, ktoré patria k rôznym slovným druhom.

Treťou vetou sa začína nový segment odseku, spojený s predchádzajúcim textom doslovným opakovaním nového antecedentu *znaková situácia.* Štvrtá veta vysvetľuje tento pojem, pričom postupnosť rozvetvenejšej myšlienky je usporiadaná pomocou pripájacích výrazov používaných v dvojici — *na jednej strane — na druhej strane,* ktoré určujú a porovnávajú dôležitosť etáp myšlienky. Tretí výraz *napokon* ako pripájací konektor ukončuje postupnosť myšlienky a naznačuje ukončenosť príslušnej časti segmentu.

Piata veta logicky vyplýva z predchádzajúcich viet, ale textotvorne nie je s nimi spojená, preto v nej niet nových opakovaní (okrem slova *znak,* ktoré je predmetom výkladu). Na druhej strane však zámeno *taká* v spojení *taká jeho črta* má výraznú perspektívnu nadväzovaciu funkciu prejavujúcu sa v nevyhnutnosti vysvetliť v ďalších dvoch vetách pojem *význam znaku.* Šiesta veta preto bližšie vysvetľuje podmienky platnosti predchádzajúcej myšlienky opäť s jej rozčlenením a usporiadaním pomocou dvojčlennej spojky *nielen — ale aj.* Jej začiatok je nadviazaním na vzdialenejšiu časť textu uvádzanú na začiatku kapitoly, z ktorej je naša ukážka, kde sa hovorí o znaku ako prostriedku komunikácie. Začiatok vety *Skutočnosť, že znak je určený na príjem adresátovi ...* je opäť špecifickým druhom opakovania v súvislosti s celou situáciou vysvetľovanou v predchádzajúcom texte. Takýto vzťah, na rozdiel od kontaktného textového vzťahu medzi vetami nasledujúcimi za sebou, sa v textovej syntaxi nazýva *dištantným textovým vzťahom.* Častica *dokonca* na začiatku siedmej vety ju pripája k predchádzajúcemu textu a naznačuje ukončenosť myšlienky. Slovné spojenie *komunikatívny znak* možno považovať za druhotnú nomináciu zloženého antecedentu v predchádzajúcom texte — celej situácie, z ktorej je jasná odlišnosť znaku od iných znakov a jeho rozpoznateľnosť pre prijímateľa.

Posledné tri vety opäť možno pokladať za samostatný segment celého odseku spojený doslovným opakovaním nového antecedentu *vlastnosť znaku* a jeho synonymickým opakovaním *spôsobilosť znaku.* Oddelenosť týchto troch viet od ostatného celku znásobuje nielen nová

podtéma *(vlastnosti znaku)*, ale aj textotvorné prostriedky, ktorými sa tu stávajú názvy troch vlastností znaku a identickosť štruktúry viet (rozvíjacie vetné členy vo vzťahu k podmetom a spôsob vyjadrenia prísudkov).

Okrem uvedených jazykových konektorov významným textotvorným prvkom spájajúcim celý text v súvislosti s jeho témou je opakovanie slova *znak*, na ktoré sa tak sústavne obracia pozornosť čitateľa.

V rozsahu tohto príspevku sme mohli iba naznačiť časť problematiky výstavby náučného textu. Skúmanie textotvorných prvkov osobitne v náučnom texte má svoj význam v spojitosti s prísnou logickou postupnosťou myšlienok, terminologickou nasýtenosťou textu a snahou po stručnosti výkladu, čím sa náučný text odlišuje od ostatných druhov textu. Kým napr. v umeleckom texte časté opakovanie výrazu nie je vítané zo štylistickej stránky a autor sa usiluje nahradiť ho synonymom, opisom ap., v náučnom texte opakovanie termínov sa pokladá za normu. Jednotlivé slohové postupy náučného textu, napr. opis činnosti prístroja, vlastností materiálu, priebehu deja alebo opis konštrukcie stroja, môžu sa vyznačovať rôznym výberom a používaním textotvorných prostriedkov v závislosti od rozličných komunikatívnych funkcií týchto textov.

Katedra jazykov VŠT
Zbrojnícka 3, Košice

LITERATÚRA

BAJZÍKOVÁ, E.: Úvod do textovej syntaxe. Bratislava, Univerzita Komenského 1979. 83 s.

GAĽPERIN, I. R.: Tekst kak objekt lingvističeskogo issledovanija. Moskva, Izdateľstvo Nauka 1981. 140 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 452 s.

ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný spisovný slovenský jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 268 s.

ZIĽBERMAN, L. I.: Strukturno-semantičeskij analiz teksta. Moskva, Nauka 1982. 136 s.

Ks

ROZLIČNOSTI

Radošinci

Známe a populárne *Radošinské naivné divadlo* vzniklo 25. 12. 1963 v Radošine v okrese Topoľčany a dnes pôsobí (od roku 1970) v Bratislave pri Parku kultúry a oddychu. Názov obce *Radošina* sa zaznamenáva v Slovníku slovenského jazyka 6 (Bratislava 1968, s. 220), zároveň sa tu uvádza mužské obyvateľské meno *Radošinčan* a od neho utvorená (prechýlená) ženská forma *Radošinčanka* a konečne je tu aj prídavné meno *radošinský*, ktoré je v názve *Radošinské naivné divadlo*. Tomuto názvu a jeho derivátom venovali osobitnú pozornosť M. Pisárčiková v rozhlasovej Jazykovej poradni a novšie J. Jacko v jazykovej rubrike v denníku Práca. Čo sa týka príspevku M. Pisárčikovej, môžeme tu odcitovať slová, ktoré sa uvádzajú v Bulletine č. 2, občasníku zo života RND a ľudí okolo neho, ktorý vydalo Radošinské naivné divadlo v bratislavskom PKO v roku 1984: „Naša nehynúca vďaka patrí dr. M. Pisárčikovej z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorá pred časom v rozhlasovom jazykovom okienku učila všetkých pred siedmou hodinou vstávajúcich Slovákov, ako správne písať a hovoriť: *Radošina, Radošinčan, Radošinské naivné divadlo*" (s. 9). J. Jacko v príspevku *Radošinské naivné divadlo* (Práca, 19. 11. 1984, s. 5) hovorí najprv o tom, že správna je podoba názvu *Radošina,* ktorá má v lokáli sg. tvar *v Radošine,* nie v *Radošinej,* ako sa uvádza vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku II (Bratislava 1979, s. 470; podoba *v Radošinej* predpokladá východiskový tvar *Radošiná*). Potom hovorí o obyvateľskom mene. Ukazuje, že názov *Radošina* má podobnú podobu ako názvy *Slatina, Tuhrina,* ku ktorým sa tvorí obyvateľské meno príponou *-čan,* a takto sa tvorí alebo má tvoriť obyvateľské meno aj k názvu *Radošina,* teda *Radošinčan* (a ďalej prechýlená forma *Radošinčanka*). Zároveň však spomína, že podoba *Radošinec* s príponou *-ec* je charakteristická pre miestny úzus. Podľa autora sa miestne varianty obyvateľských mien veľmi často funkčne využívajú najmä v jazyku umeleckej literatúry, čo dokumentuje príspevkom *Radošinci knižne,* ktorý vyšiel v kultúrnej rubrike jedného denníka. V ňom sa použila podoba *Radošinci* (nom. sing. *Radošinec*) na zvýraznenie prostredia, ale aj zvýraznenie zvláštností jazykových prostriedkov príslušníkov kraja, územia. Z toho dôvodu, ako myslí autor, sa aj členovia populárneho Radošinského naivného divadla nazývajú *Radošinci.*

V príspevku J. Jacka je správna konštatácia, že členovia Radošinského naivného divadla sa bežne nazývajú *Radošinci,* nie *Radošinčania,*

o čom sa v rozhovore s členmi kolektívu oddelenia spisovného jazyka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV zmienil Stanislav Ščepka, iniciátor založenia RND, umelecký vedúci, herec a autor hier, ktoré sú na programe tohto divadla. Používanie podoby *Radošinci* však podľa našej mienky nemá korene iba v miestnom úze, ale aj v systéme spisovného jazyka.

Slovotvornou príponou *-ec* sa v spisovnej slovenčine tvoria pomenovania príslušníkov nejakého hnutia, a to podľa názvu osoby, napr. *mičurinec, manichejec,* podľa názvu organizácie, napr. *domobranec, červenoarmejec, komsomolec,* alebo hnutia, napr. *osvietenec.* Do tejto skupiny patria aj názvy s variantom *-ovec,* napr. *národovec, kmeňovec, športovec, kantovec* (J. Horecký, Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava 1971, s. 97). Vyššie sme uviedli konštatáciu J. Jacka, že členovia Radošinského naivného divadla sa nazývajú *Radošinci.* Podoba *Radošinci* má teda oporu aj v spisovnom jazyku, a to v tvorení pomenovaní príslušníkov nejakého hnutia alebo príslušníkov nejakej oragnizácie a podobne. V tejto súvislosti azda je dôležitá aj podoba zakončenia základu, ktorý sa využíva pri tvorení pomenovania členov Radošinského naivného divadla. Slovotvorný základ sa končí na *-in: Radošin-.* Podobne sa končí základ pri menách na *-in,* napr. *Mičurin — mičurinský* (slovotvorný základ *mičurin-,* prípona *-ský).*

Ešte si treba všimnúť jednu vec. J. Jacko hovorí o členoch populárneho Radošinského naivného divadla a o príslušnom pomenovaní *Radošinci.* Spomína tu teda podobu množného čísla. Zvyčajne sa hovorí o celom súbore Radošinského naivného divadla alebo o jeho členoch ako o istom umeleckom kolektíve, a preto sa aj bežne používa podoba v množnom čísle. Pravda, je možné hovoriť aj o príslušníkovi Radošinského naivného divadla a podľa toho používať podobu jednotného čísla, respektíve jednotlivé pádové formy jednotného čísla. Je to však zriedkavejší prípad, napr. *Radošinec, Radošinca, Radošincovi* atď. (a prechýlené podoby *Radošinka, Radošinky* atď.).

Ladislav Dvonč

SPRÁVY A POSUDKY

Vzácne jubileum profesora Jozefa Ružičku

S pravidelným odstupom si v našom časopise pripomíname životné jubileá profesora Jozefa Ružičku, člena korešpondenta SAV, významného a vynikajúceho jazykovedca. Najvážnejšie a najvzácnejšie z doterajších jubileí si pripomíname teraz. Jubilant sa poponáhľal a akosi predčasne vykročil z muž-

ného veku, v ktorom sa naplno rozvinula jeho vedecká a organizátorská práca — a v ktorom sa ako vedúca osobnosť slovenskej jazykovedy dostal nielen do vedomia odborných kruhov, lež aj do povedomia širšej kultúrnej pospolitosti —, a vstúpil na prah dôstojného veku kmeťovského: 12. januára tohto roku sa univerzitný profesor Jozef Ružička dožil sedemdesiatky.

Keďže sa v tomto časopise v dvoch predchádzajúcich zastaveniach pri životných jubileách J. Ružičku najmä vyratúvajú a zratúvajú jeho zásluhy v oblasti jazykovedy, oceňuje sa mimoriadna pracovná aktivita a energia, ale životopisné údaje sú v nich veľmi skúpe, bude teraz azda užitočné priblížiť aspoň v skratke základné údaje.

Náš jubilant sa narodil v Nových Zámkoch v robotníckej rodine. V rokoch 1934—1938 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenčinu a nemčinu. Po skončení vysokoškolského štúdia vo vojnových a povojnových rokoch pôsobil ako stredoškolský profesor na odborných školách v Bratislave. Už v tomto pracovnom zaradení začal vedecky pracovať a stačil pripraviť habilitačnú prácu *Z problematiky slabiky a prozodických vlastností*, ktorá vyšla roku 1947 a ktorou sa v nasledujúcom roku habilitoval na odbor všeobecnej jazykovedy. V roku 1950 začal pracovať v akademickom jazykovednom ústave, v roku 1957 získal vedeckú hodnosť kandidáta vied, v roku 1960 hodnosť doktora vied, v roku 1967 sa stal riadnym profesorom všeobecnej jazykovedy a hneď v nasledujúcom roku bol zvolený za člena korešpondenta SAV. Prudký vzostup a veľká vedecká kariéra jubilanta je podopretá rozsiahlou výskumnou a publikačnou činnosťou, ktorej vrchol predstavuje *Morfológia slovenského jazyka* — základné dielo slovenskej jazykovedy vydané v povojnových rokoch nesúce osobnostnú pečať J. Ružičku ako vedúceho autora a organizátora celého projektu.

Zo životných míľnikov, ku ktorým sa tu na krátku chvíľu vraciame, je v živote jubilanta významný rok 1965, keď sa stal riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (v tejto funkcii pôsobil do roku 1981). Od tohto roku J. Ružička cieľavedome sústreďuje pozornosť na problémy jazykovej kultúry a neprestajne čerí — povedané slovami gratulanta k predchádzajúcemu jubileu — podozrivo pokojnú hladinu jazykovej kultúry u nás. Výsledkom takéhoto nasmerovania odborných záujmov je okrem iného založenie časopisu *Kultúra slova*, ktorý vystrojil na cestu rozvážnou koncepciou o potrebe neprestajnej starostlivosti o jazykovú kultúru. Podľa tejto koncepcie časopis má stáť v službe jazykovej výchovy ako dôležitej zložky kultúrneho úsilia národa, v službe formovania kultúrneho profilu príslušníkov socialistického spoločenstva.

Je sympatické a pre jubilantove postoje a pracovnú metódu aj symptomatické, že založením časopisu a vypracovaním jeho koncepcie sa poslanie J. Ružičku v okruhu jazykovej kultúry neskončilo. O založený časopis sa staral raz múdrou radou, inokedy kritickým upozornením, predovšetkým však zásadnými článkami a zasvätenými recenziami odborných diel i umeleckej literatúry. Ale s obľubou prispieval aj drobnými príspevkami, v ktorých si uvoľňoval pero i myseľ od prísnej a chladnej odbornosti a v záujme čitateľnosti časopisu uplatňoval aj ľahkosť, hravosť a vtip.

Vysoko aktívna a angažovaná je činnosť jubilanta aj na ďalších úsekoch zápasov za zvýšenie jazykovej kultúry. Ťažko si dnes predstaviť isté etapy tohto

permanentného zápasu bez jubilantových rozhlasových päťminútoviek (hodno si všimnúť, pod koľkými poznámkami v knižnom výbere je podpísaný J. Ružička), bez príspevkov do jazykových rubrík v dennej tlači vzniknutých ako výsledok iniciatívy horlivo rozvíjanej na vysokom poste riaditeľa akademického jazykovedného ústavu, bez konferencií a diskusií o jazykovej kultúre, ktoré nielen neúnavne organizoval, ale ktorých priebeh usmerňoval svojou aktivitou a konštruktívnymi postojmi.

Je jasné, že s toľkým zaujatím a zápalom mohol pracovať iba človek hlboko presvedčený o tom, že „slovenčina je bohatá, dokonalá a krásna, vyhovuje rozumu, citu i každej činnosti moderného človeka" (Kultúra slova, *10,* 1976, s. 28), iba človek, ktorý sa dobrovoľne na celý život zaviazal toto bohatstvo a krásu opatrovať aj zveľaďovať. A jasné (vlastne zákonité) je aj to, že naša spoločnosť si uctila jubilanta viacerými vyznamenaniami za jeho priekopnícku prácu v oblasti výskumu kultúry slovenského jazyka, jeho gramatickej stavby, ako aj za prácu v oblasti aplikácie výskumu v praxi. Spomíname to preto, že vyznamenania sú svietivými míľnikmi na životnej ceste jubilanta, ktorú od istého času prúd udalostí v osobnom živote nešetrne nasmerúva cez strminy, zákruty a zátarasy. Želáme J. Ružičkovi, aby ich úspešne prekonal a do kytičky blahoželaní na sedemdesiate narodeniny vplietame starodávne, múdre a povzbudivé *Post nubila Phoebus.*

Za redakciu Kultúry slova, za priateľov, žiakov a spolupracovníkov želá ešte veľa slnečných dní

Ivan Masár

Sviatok poézie

Už tradične sa Dolnokubínčania so svojimi hosťami zišli pri soche básnika, už tradične mu vzdali hold na kubínskom cintoríne. Dolný Kubín sa tak každoročne na pár dní stáva hlavným mestom poézie. V dňoch 25. 9.—28. 9. 1985 sa už po tridsiaty prvý raz konal *Hviezdoslavov Kubín.* Táto celoslovenská súťažná prehliadka záujmovej umeleckej činnosti v umeleckom prednese poézie a prózy a v tvorbe divadiel poézie prebehla v znamení 40. výročia oslobodenia Československa Sovietskou armádou a Medzinárodného roka mládeže.

Predsa však bol minuloročný Hviezdoslavov Kubín niečím netradičný: úvodným programom venovaným dvojstému výročiu narodenia Jána Hollého, ktorý režijne pripravila Hilda Michalíková. O nevšedný umelecký zážitok, o priblíženie tvorby J. Hollého sučasníkovi sa spolu s H. Michalíkovou postarali I. Rapaičová, J. Buzássy, Š. Moravčík, D. Bajnoková a D. Ondíková.

Na kubínskej prehliadke sa zúčastnilo 32 recitátorov, z toho 26 žien a 6 mužov. Súťažili v prednese poézie a v prednese prózy vždy v dvoch kategóriách: vo 4. kategórii (stredoškoláci) a v 5. kategórii (vysokoškoláci a dospelí). Ich vystúpenia hodnotila porota, ktorá pracovala v tomto zložení: prof. PhDr. Ján Mistrík, DrSc. (predseda), J. Buzássy, J. Kamenistý, PhDr. E. Balúch a PhDr. E. Jenčíková. Výber prednášaných textov hodnotíme ako pestrý:

20 recitátori siahli po dielach svetovej literatúry, 12 si vybrali texty slovenských a českých autorov. Jazykovú úroveň jednotlivých vystúpení možno — tak ako po iné roky — hodnotiť kladne. Vyskytli sa iba jednotlivé lapsusy u prednášateľov 4. kategórie, ktoré by sa dali ospravedlniť ich psychickou indisponovanosťou. Vidno, že recitátori venujú aj jazykovej stránke svojich vystúpení primeranú pozornosť a pracujú aj s Pravidlami slovenskej výslovnosti.

V rámci 4. kategórie vystúpilo 19 recitátorov: 11 prednášalo poéziu, 8 próza. Úroveň prednesu najmä poézie nepatrila k najlepším. Stredoškoláci opäť precenili svoje sily: vybrali si napospol veľmi náročné filozofické texty určené zväčša na tiché čítanie, ktoré psychicky ani technicky nevedeli zvládnuť. Žiadalo by sa, aby stredoškoláci venovali viacej pozornosti výberu textov, práci s literatúrou, a to aj so súčasnou slovenskou literatúrou, ktorej sa ani tohto roku nevenovala pri výbere dostačujúca pozornosť. Nevdojak sa tu natíska otázka, či metodici a stredoškolskí učitelia slovenského jazyka spolupracujú s prednášateľmi pri výbere textov a pri ich precizovaní alebo — ako sa to na 31. Hviezdoslavovom Kubíne poslucháčom zdalo — či nádejní recitátori ostávajú odkázaní len na seba.

Napriek týmto pripomienkam treba spomenúť viaceré prednesy poézie: komorný prejav H. Mičkovicovej z Bratislavy (Jules Superville: *Galejník*), kultivované a štýlovo vyrovnané vystúpenie M. Bučanovej zo Senca (W. C. Wiliams: *Hudba púšti*), prednes M. Petruškovej z Prešova (J. Hollý: *Jaroslav*), Kataríny Škulovej zo Zlatých Moraviec (T. S. Eliot: *Prázdni ľudia*), Eriky Grygovej z Bánoviec nad Bebravou s nekonvenčnou montážou z básní P. Alberta-Birota (*Vreckové básne*), dobrý výber z textu súčasného autora (Z. Kuglerová: *Opakovaný záber*) i pôsobivý prejav Z. Bublovej z Partizánskeho.

Aj na poslednom Hviezdoslavovom Kubíne bola lepšia situácia v prednese prózy. Presvedčil najmä precízny prejav R. Fédera z Pezinka (I. Iľf — J. Petrov: *Dovoľte vstúpiť žoldnierovi kapitálu*), spontánny prednes V. Zetka z Malaciek (W. Saroyan: *Speváci presbyteriánskeho kostola*), vnútorne zaujaté vyznanie A. Tihlárikovej zo Senice (V. Šikula: *Manduľa*), J. Valockej z Bratislavy (A. P. Čechov: *Spať, len spať*) i B. Lukáča z Martina (J. Hašek: *Poviedka o dobrom švédskom vojakovi*).

Na rozdiel od prednesu stredoškolákov mimoriadne upútali takmer všetky súťažné vystúpenia v rámci 5. kategórie. Vyzdvihnúť treba predovšetkým dobré zvládnutie širokej škály jazykových i mimojazykových výrazových prostriedkov recitátorov.

V prednese prózy aj tentoraz zazneli dva vrcholné výkony: strhujúci prednes D. Šelepakovej-Kováčovej z Bratislavy (E. Zola: *Dielo*) a P. Zemaníka z Komárna (P. Glocko: *Snehbelavá*). Presvedčivý bol aj citlivý prednes D. Kaššovicovej z Nového Mesta nad Váhom (M. Schwob: *Predurčená*), vnútorne prežitá výpoveď E. Jombíkovej zo Zvolenskej Slatiny (T. Nadreaasová: *Pri mesačnom svite nič nerastie*), sugestívny prejav J. Šmisterovej z Partizánskeho (J. Borges: *Disk*) a pôsobivý prednes I. Velikého z Trenčína (K. Čapek: *Tonko*).

Hoci sa v 5. kategórii v prednese poézie recitovali zväčša filozoficky náročné texty, recitátori ich zvládli na dobrej úrovni. Svojím majstrovstvom pre-

svedčivo zapôsobila D. Bobocká z Podolia (T. S. Eliot: *Výber z veršov)*, strhujúca bola výpoveď J. Sedláčka z Komárna (R. Jeffers: *Grošovaný žrebec)*, zaujal komorný prednes I. Bognárovej z Nového Mesta nad Váhom (N. Sachsová: *Hodina v Endore)*, kultivovaný prejav E. Lančaričovej z Prievidze (A. Lowellová: *Málo variabilné*) i efektný prednes M. Flešarovej z Prešova (M. Biaoszewski: *Hry v izbe)*. Zámerne nehovoríme o tom, kto v jednotlivých kategóriách zvíťazil. Zvíťazili všetci zúčastnení. Všetci posunuli latku umeleckého prednesu jednotlivcov dopredu. Patrí im za to uznanie.

Na 31. Hviezdoslavovom Kubíne sa stretli 4 divadlá poézie. Hodnotila ich porota pracujúca v tomto zložení: M. Fehér (predseda), PhDr. V. Šrámková, M. Porubiak a E. Weidler.

Divadlo poézie DOPING pri Gymnáziu Tarasa Ševčenka v Prešove sa predstavilo s *Protipólmi* P. Nerudu. Stredoškolákom sa však napriek dobre ovládaným výrazovým prostriedkom nepodarilo skĺbiť do presvedčivého celku aktuálny, spoločensky angažovaný básnikov text.

Divadelné štúdio LUDUS pri LŠU na Rezedovej v Bratislave prišlo so scénickou kompozíciou *Rozprávky* J. Buzássyho. Preskupením textu zredukovali básnikovo posolstvo na príbeh, ktorému chýbala filozofická podstata.

Divadlo Za múrom pri MsDKV v Zlatých Moravciach, ktoré získalo hlavnú cenu MK SSR, vystúpilo s *Oslavou vysokého tieňa* M. Darviša. Podarilo sa mu odovzdať divákom aktuálne všeľudské posolstvo o obludnosti ponižovania človeka a o násilí, o človeku — vydedencovi spoločnosti, ktorý si hľadá svoje miesto na zemi.

Ex divadielko 9 pri Okresnej knižnici vo Zvolene (získalo cenu SÚV SZM za aktuálnu umeleckú výpoveď) prišlo do Kubína s nekonvenčnou scénickou kolážou juhoslovanských, maďarských a poľských básnikov *O...* Dokázali sa v nej — úsmevne i s recesiou — pozrieť na bežné výjavy dňa.

Nemožno na tomto mieste nespomenúť sprievodné podujatia, ktoré boli súčasťou aj tohto Hviezdoslavovho Kubína: program detských recitátorov, prednášku J. Mistríka o kritériách hodnotenia umeleckého prednesu jednotlivcov i divadiel poézie, ako aj tradičné hodnotiace semináre k prednesu detí, k prednesom jednotlivcov i k predstaveniam divadiel poézie. Nemožno obísť ani odborný seminár pre pedagógov a pracovníkov knižníc o tendenciách vývinu súčasnej slovenskej literatúry, záverečný slávnostný program, ktorý režíroval E. Weidler, alebo vystúpenie hosťa — niekoľkonásobného víťaza Wolkrovho Prostějova — Divadla ORFEUS pri ODK Praha 4. Predstavilo sa s hrou Radima Vašinku *Tajemství vodních květin.*

Tridsiaty prvý *Hviezdoslavov Kubín* splnil svoje poslanie — konfrontovať najúspešnejšie prednesy jednotlivcov a najúspešnejšie inscenácie divadiel poézie, rozvíjať a riešiť odborné otázky súvisiace s teóriou prednesu a s inscenovaním poézie na javisku. Patrí za to vďaka všetkým: organizátorom, účastníkom z radov recitátorov i odborníkov. Diváci si mali z čoho vyberať.

Katarína Hegerová

Druhé vydanie Dejín tanca a baletu

(MARKOVIČOVÁ, O.: Dejiny tanca a baletu pre 5.—8. ročník hudobnej a tanečnej školy a pre 3. a 4. ročník tanečných oddelení na konzervatóriách. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 92 s.)

V našom časopise sme pred štyrmi rokmi uverejnili jazykový posudok 1. vydania učebnice *Dejiny tanca a baletu* (porov. Kultúra slova, *16,* 1982, s. 186—188). Okrem iného sme tu upozornili na niektoré nejednotnosti pri nárábaní s cudzími vlastnými menami, cudzími výrazmi a na niektoré jazykové nedostatky publikácie. V závere sme vyslovili presvedčenie, „že pri opätovnom vydaní učebnice sa naznačené a ďalšie nejednotnosti a nedostatky odstránia, aby sme mohli o nej vysloviť pozitívne konštatovania". Preto sme so záujmom siahli po 2. vydaní učebnice, ktoré vyšlo v roku 1985. Chceli sme totiž zistiť, či sa kritické jazykové rozbory uverejňované v časopise Kultúra slova sledujú, a na konkrétnom príklade sa presvedčiť o ich dosahu a účinnosti. Takéto rozbory majú totiž jediný cieľ — na konkrétnom texte vysvetľovať súčasnú kodifikáciu, pozitívne ovplyvniť jazykovú úroveň vydávaných publikácií a tak prispieť k celkovému zvyšovaniu kultúry jazykových prejavov. Podľa nášho názoru takéto rozbory môžu pomôcť predovšetkým redaktorom vydavateľstiev v ich zodpovednej a náročnej práci, ale aj autorom, a uľahčiť prípravu ďalších vydaní, resp. aj nových publikácií.

Po prelistovaní 2. vydania učebnice *Dejiny tanca a baletu* sme sa presvedčili o tom, že sa kritické jazykové rozbory v redakciách vydavateľstiev čítajú. V tomto presvedčení nás utvrdzujú tie miesta učebnice *Dejín tanca a baletu,* na ktoré sme upozornili v rozbore 1. vydania. Uvedieme konkrétne príklady: Zjednotilo sa písanie začiatočných písmen v názvoch starých tancov v prospech písania s malým začiatočným písmenom, prijalo sa odporúčanie uvádzať názvy baletov najprv v slovenskom preklade a potom v zátvorke v pôvodine, odstránili sa nejednotnosti v písaní niektorých prevzatých názvov *(La Scala, Spartakus)* atď. Všimli sme si, že sa opravili aj niektoré chyby z 1. vydania, na ktoré sme osobitne neupozorňovali (napr. *umučili ho až na smrť,* s. 9 — 1. vyd. *umučili ho až k smrti; produktmi,* s. 45 — v 1. vyd. *produktami* atď.). Mrzí nás však, že naše upozornenia sa nevyužili dostatočne, príp. že sa neprečítal dosť pozorne rukopis 2. vydania pred odovzdaním do tlače. Iba tak si totiž možno vysvetliť, že zostali neopravené niektoré chyby, na ktoré sme priamo upozornili, resp. na ktoré sme upozornili tak, že sme uviedli jeden konkrétny príklad z viacerých opakujúcich sa chýb. Nevyužilo sa napr. upozornenie o tom, že vloženú vedľajšiu vetu treba oddeľovať od hlavnej vety čiarkou nielen na jej začiatku, ale aj na konci. Kodifikácia je tu jednoznačná (porov. § 170 ods. 2 Pravidiel slovenského pravopisu), preto vo vete *... branle, ktorý sa tancoval na 2/4 takt /!/ a jeho v podstate veľmi jednoduchý krok...* (s. 27), ale aj v ďalších vetách (porov. s. 57 a inde) mala byť na konci vloženej vedľajšej vety čiarka, hoci nasleduje zlučovacia spojka *a.* Zlučovacia spojka *a* tu totiž pripája viacnásobný vetný člen k prvej časti hlavnej vety, resp. druhú hlavnú vetu k prvej hlavnej vete, nie k vedľajšej vete. Opravila sa nenáležitá väzba *hra na niečo (na píšťaly,*

na bubienok, na tamburínu) na s. 7, 12 a 21, teda v tých prípadoch, na ktoré sme priamo upozornili, zostala však napr. na s. 55/56 *(hra na violončelo;* aj tu bolo treba uviesť väzbu s lokálom *hra na violončele,* hoci sme na toto miesto osobitne neupozorňovali). Podobne väzba *menovať vedúcim* sa opravila na náležitú väzbu *vymenovať za vedúceho* na s. 35, 39, ale neopravila sa na s. 46. Nevhodné slovo *pojednanie* v preklade názvu spisu sa na s. 39 nahradilo slovom *úvaha,* ale na s. 23 už nie. Na s. 46 sa neopravil zle preložený názov ruskej ľudovej hry *Masopust* na *Fašiangy,* hoci sme na neadekvátnosť prekladu upozornili. Takisto zostali v texte neopravené niektoré ďalšie chyby, na ktoré sme osobitne neupozorňovali (napr.: *...že lov aj v skutočnosti skončí tak...,* s. 7 — správne *...že sa lov aj v skutočnosti skončí tak; Tieto tvorili voľný zväzok...,* s. 15 — nam. *Tie tvorili voľný zväzok...; gavotty,* s. 36 — nam. *gavoty).* Opäť tu nevymenúvame všetky prípady a miesta v texte, ktoré bolo treba zjednotiť, upraviť alebo v nich opraviť chyby, tak ako sme na to upozorňovali v závere posudku 1. vydania učebnice.

Aký záver vyplýva z porovnania 1. a 2. vydania učebnice? Musíme konštatovať, že sa pri príprave 2. vydania učebnice nedostatočne využila ponúkaná šanca dôslednejšie odstrániť nedostatky jej 1. vydania, hoci tu boli na to všetky predpoklady. Veď čo si viacej možno želať pri príprave ďalšieho vydania publikácie ako mať v rukách konkrétny rozbor nedostatkov predchádzajúceho vydania?

Matej Považaj

SPYTOVALI STE SA

O slove klejma — V telefonickej jazykovej poradni sme dostali otázku, aký pôvod a význam má slovo *klejma.* Spytujúci sa vedel uviesť iba toľko, že s týmto slovom sa stretol v súvislosti s výtvarným umením, s ikonou.

Slovo *klejma* sa už týmto ohraničením dobre zaradilo do oblasti, v ktorej žije. Možno povedať, že nepriamo súvisí aj s cyrilometodovskou kultúrnohistorickou tradíciou na našom území, pretože v umenovedných prameňoch sa uvádza, že prvú ikonu k nám priniesli Konštantín a Metod (porov. FRICKÝ, A.: Ikony z východného Slovenska. 1. vyd. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1971, s. 8). V citovanom diele sa okrem iného spomína aj jedna z funkcií ikony: „...učenci prekladali pre ľudí, ktorí poznali písmo, evanjelium a negramotných vyučovali pomocou maľovanej biblie — ikony" (s. 8).

Ako však súvisí slovo *klejma* s ikonou a aký má pôvod? Slovo *klejma* sa do slovenčiny dostalo prostredníctvom ruštiny a jeho doslovný význam je „značka, známka, pečať". V slovenských ikonografických textoch funguje ako prevzaté slovo, pravda, s istou úpravou. Kým v ruštine je stredného rodu — *klejmo* (porov. Veľký rusko-slovenský slovník. II. zv. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1983, s. 58), v slovenčine ide o podstatné meno ženského rodu, ktoré sa pravidelne skloňuje podľa vzoru *žena* (osobitne tu upozorňujeme na tvar 2. pádu množ. čísla, ktorý je *klejm,* nie *klejem*). V našich slovníkoch zatiaľ nie je

zachytené, ba nie je ani v kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Doložiť ho možno jednak z úzu umenovedcov a jednak textami z príslušnej odbornej literatúry. Uvedieme aspoň jeden príklad, na ktorom sa čiastočne osvetľuje aj významová stránka tohto slova: „Zobrazená postava zvyčajne prechádza z vnútornej plochy obrazu na rám — klejmu, kde sa umiestňujú činy alebo výjavy zo života svätca s veľkým bohatstvom udalostí, pri ktorých sa uplatňujú epické námety v interiéri i v krajine (porov. TKÁČ, Š.: Ikony zo 16.—19. storočia na severovýchodnom Slovensku. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1980, s. 26). Pravda, na úplné pochopenie tohto textu sa žiada podrobnejšia interpretácia. Predovšetkým treba spresniť, čo sa tu myslí pod slovom *rám,* lebo toto slovo by mohlo pôsobiť zavádzajúco v tom zmysle, že by ho bolo možné vysvetľovať ako taký rám obrazu, ktorý sa bežne používa na zarámovanie závesných obrazov. V spomínaných súvislostiach rám nemožno chápať ako ochrannú obrubu obrazu, lež ako jeho integrálnu súčasť, ako zložku celého artefaktu; ikony sa totiž maľovali obyčajne na tabule z dreva, a tak sa nepoužíval osobitný ochranný rám. Rám na ikonách je teda namaľovaný. Jednotlivé drobné zobrazenia sú okolo centrálnej postavy alebo výjavu usporiadané vencovito, pričom na ruských ikonách to bývajú legendové cykly obklopujúce hlavný výjav zo všetkých štyroch strán a na východoslovenských ikonách z troch alebo len z dvoch strán (bulharský prvok). Poradie výjavov na klejme ikon z karpatskej oblasti, medzi ktoré patria, prirodzene, aj naše pamiatky, začína sa obyčajne v ľavom hornom rohu a striedavo postupuje po ľavom a pravom okraji ikony k dolnému okraju (tu postupuje z ľavej na pravú stranu).

Aby sme sa dotkli aj širšieho kultúrnohistorického ikonografického kontextu, treba ešte spomenúť, že slovo *klejma* má ekvivalent v gréckom slove *perithórion,* ktoré je zložené z častí *peri* = dookola a *-thórion* = gravírovanie, znak, ciacha.

O slove *klejma* na záver zhŕňame: Je to prevzaté slovo s významom „súbor menších, spravidla vencovito usporiadaných obrazov na ikone, ktoré obrubujú hlavný výjav". Dodávame ešte, že ide o termín z oblasti ikonografie (v širšom zmysle umenovedy).

Jozef Pavlovič

Bratská strana — sesterský podnik. — Z listu J. Pertziana zo Zvolena: „Keď som viackrát počul v rozhlasových správach spomínať *bratské strany* a *sesterské podniky,* akosi ma to drglo, hoci som sa dosiaľ nikdy nad tým nepozastavil. Nemali to byť *sesterské strany* a *bratské podniky?* Podľa *Slovníka slovenského jazyka* obidve slová — *bratský* i *sesterský* — značia blízky, príbuzný, takže by sme ich mohli pokladať vari za rovnoznačné. Ale je to skutočne tak? *Sesterský pozdrav* môže poslať sestra svojim súrodencom, aj iná blízka osoba, ale vždy osoba ženského rodu. *Bratský pozdrav* zasa posiela skutočný brat, spolkový brat alebo blízka osoba mužského rodu. Analogicky z toho vyplýva, že blízkosť, príbuznosť v súvise so stranou sa má vyjadriť slovom *sesterská* a podnik má zasa príbuzný *bratský podnik.* Nie je to tak?"

Prídavné mená *bratský* a *sesterský* sa okrem základného významu „zvy-

čajný vo vzťahu brata, resp. sestry k súrodencom", napr. *bratská láska, bratská starostlivosť, bratské objatie, sesterské city, sesterská láska, sesterský bozk*, používajú aj v prenesenom význame na vyjadrenie blízkosti, príbuznosti, spriaznenosti, súvislosti, spätosti a pod., pričom sa spájajú so substantívami bez ohľadu na gramatický rod určovaného podstatného mena. V slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme našli doklady na spojenia *sesterský podnik, sesterský závod, sesterská škola, sesterský ústav, sesterské stredisko*, resp. *bratský národ, bratská krajina, bratská spolupráca, bratský zväzok, bratská strana.* Pri podrobnejšom skúmaní významovej náplne jednotlivých spojení možno urobiť takýto záver: Pri výbere prídavného mena z dvojice prídavných mien *bratský — sesterský* badať tendenciu používať prídavné meno *sesterský*, keď sa chce naznačiť (približne) rovnaká pracovná alebo výrobná náplň, príp. iná náplň činnosti, resp. aj kooperácia. Prídavné meno *bratský* sa zasa používa vtedy, keď sa chce vyjadriť vzťah priateľstva, spojenectva. Používanie prídavného mena *bratský* v takýchto súvislostiach podporuje a ovplyvňuje aj substantívum *bratstvo* s významom „priateľstvo, družba" (porov. Slovník slovenského jazyka 1, Bratislava 1959). Na naznačenú diferenciáciu ukazujú aj ustálené spojenia, na ktoré upozornil náš čitateľ, ale aj ďalšie spojenia, ktoré sa takmer denne vyskytujú v prostriedkoch masovej informácie a propagandy: *bratský národ, bratská strana, bratská pomoc — sesterský podnik, sesterský závod, sesterská redakcia, sesterský časopis, sesterská organizácia.*

Z používania prídavných mien *bratský* a *sesterský* sa ukazuje, že prídavné meno *bratský* okrem základného významu „zvyčajný vo vzťahu brata k súrodencom" má aj druhý, prenesený význam „priateľský, spojenecký" a prídavné meno *sesterský* okrem základného významu „zvyčajný vo vzťahu sestry k súrodencom" aj druhý, prenesený význam „blízky z hľadiska organizácie činnosti, pracovnej náplne ap.".

Matej Považaj

Ks

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 2

Slová kvalita a akosť ako synonymá

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. V minulom roku sa rozvinula pomerne krátka, ale veľmi intenzívna diskusia o tom, či slová *kvalita* a *akosť* majú ten istý význam, alebo či sa ako odborné termíny už významovo nediferencovali. V prospech jedného i druhého názoru sa uvádzali pomerne závažné argumenty, a tak pokladáme za užitočné vrátiť sa k tomuto problému ešte raz aj v našom časopise (o priebehu diskusie porov. Kočiš, 1985 a).

Diskusia o výrazoch *kvalita* a *akosť* sa začala príspevkom E. Rísovej *Akosť — kvalita* v rubrike Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde zo 4. 1. 1985. Odpovedala v ňom pracovníkom trustu kožiarskych podnikov OGAKO, ktorým sa doterajšie používanie výrazov *akosť* a *kvalita* nezdalo dosť ustálené a pojmovo vyriešené. E. Rísová postavila svoju odpoveď na významovej totožnosti či zhodnosti obidvoch výrazov, opierajúc sa o súčasné lexikografické spracovanie týchto slov v Slovníku slovenského jazyka I (1959, s. 19 a s. 799). Treba dodať, že okrem synonymického vzťahu je medzi obidvoma výrazmi ešte vzťah cudzieho (latinského) slova a kalku čiže jeho doslovného prekladu (ide o ten istý vzťah ako napr. medzi dvojicami *modulácia — stvárňovanie, biografia — životopis, geografia — zemepis, lingvistika — jazykoveda, história — dejepis, subjekt — podmet, objekt — predmet, astronómia — hvezdárstvo* a pod.). Tu treba, pravda, ešte rozlišovať medzi cudzím výrazom, ktorý sa popri domácom výraze bežne používa (napr. *kvalita — akosť, história — dejepis*), a cudzím výrazom, ktorý iba signalizuje, že domáci výraz je kalkom (napr. *misericordia — milosrdenstvo, Unter-*